

Η αντιμετώπιση του πόνου στην αρχαία Ελλάδα κατά την προϊπποκρατική εποχή

Γ. Παπαδόπουλος
Χ. Τριανταφύλλου
Μ. Μπόλωση
Π. Τζίμας

Αναισθησιολογική Κλινική
Ιατρικό Τμήμα
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Λέξεις-κλειδιά

Ιστορία πόνου, Θεραπεία πόνου,
αρχαία Ελλάδα

Υπεύθυνος Επικοινωνίας:

Γεώργιος Παπαδόπουλος
Καθηγητής Αναισθησιολογίας,
Ιατρικό τμήμα Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
georapad@cc.uoi.gr

Περίληψη

Ο στόχος αυτής της ιστορικής μελέτης είναι να παρουσιάσει τις θεραπευτικές τεχνικές που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Έλληνες για την ανακούφιση του πόνου κατά την προϊπποκρατική εποχή.

Υλικό και Μέθοδοι:

Χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία της ιστορικής έρευνας. Χρησιμοποιήθηκαν δημοσιεύσεις και άρθρα που αφορούσαν το θέμα.

Αποτελέσματα:

Στην αρχαία Ελλάδα ο πόνος απασχόλησε γιατρούς, ιστορικούς, τραγωδούς και φιλοσόφους. Ο πιο γνωστός θεραπευτής του πόνου κατά την προϊστορική περίοδο θεωρείται ο Ασκληπιός, ο οποίος θεοποιήθηκε μετά το θάνατό του. Τα Ασκληπιεία που ιδρύθηκαν προς τιμή του αποτέλεσαν τα πρώτα σπουδαστήρια της ιατρικής τέχνης.

Πέρα από τη χειρουργική προέλευση και αντιμετώπιση του πόνου, χορηγούνταν βότανα, σε διάφορες μορφές και οδούς χορήγησης, εφαρμόζονταν η αφαίμαξη, ενώ υπάρχουν αναφορές για την εφαρμογή θεραπευτικού αγγίγματος από θεούς. Η απαρχή της μετάβασης από τη χειρουργική στην επιστημονική αντιμετώπιση του πόνου παρουσιάζεται τον 7ο π.Χ. αιώνα με την εμφάνιση των προσωκρατικών φιλοσόφων, που ασχολήθηκαν με την θεωρία της αρχής και της δομής του κόσμου και με τη διερεύνηση της υγείας των ανθρώπων για να εξηγήσουν τη φύση τους με βάση τη λογική. Από τον 6 π.Χ. αιώνα ιδρύονται οι πρώτες σημαντικές Ιατρικές Σχολές. Είναι η εποχή κατά την οποία αρχίζει να εφαρμόζεται ο κατηρητισμός, όπως επίσης τα λουτρά, η γυμναστική και η μάλαξη για την αντιμετώπιση του πόνου.

Συμπεράσματα:

Εκτός από τη χειρουργική προέλευση και αντιμετώπιση του πόνου, τα βασικά στοιχεία της αντιμετώπισης του πόνου στην αρχαία Ελλάδα ήταν τα βότανα με τα παραγώγά τους σε διάφορες μορφές χορήγησης, η αφαίμαξη, το θεραπευτικό αγγίγμα, ο κατηρητισμός, η γυμναστική και η μάλαξη.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με το Διεθνές Ινστιτούτο για τη Μελέτη του Πόνου (IASP) ο πόνος ορίζεται ως «μια δυσάρεστη αισθητηριακή και συναισθηματική εμπειρία που σχετίζεται με πραγματική ή δυνητική βλάβη ιστού ή περιγράφεται με όρους τέτοιας βλάβης».(1)

Κάθε ανθρώπινη ύπαρξη διατρέχει την πορεία της από τη γέννησή της έως τον θάνατο, στενά συνυφασμένη με τη διεισδυτική παρουσία του πόνου. Χωρίς αυτόν, το ανθρώπινο γένος δεν θα είχε επιζήσει, αφού ο οξύς πόνος αποτελεί ένα σημαντικό μηχανισμό άμυνας του οργανισμού. Αντίθετα ο χρόνιος πόνος, η έντασή του οποίου αυξάνει προοδευτικά, εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τον αναμενόμενο χρόνο αποδρομής της νόσου που τον προκάλεσε ή παρατείνεται για τουλάχιστον 3 – 6 μήνες από την αρχική προσβολή. Η μη αντιμετώπιση του πόνου θεωρείται εγκληματική αμέλεια και έλλειψη σεβασμού προς τον άνθρωπο.

Ο στόχος αυτής της ιστορικής μελέτης είναι να παρουσιάσει τις απόψεις και τις αντιλήψεις που επικρατούσαν κατά την προϊποκρατική εποχή στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό σχετικά με την προέλευση, την αιτιολογία του πόνου, καθώς και τις θεραπευτικές τεχνικές που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Έλληνες για την ανακούφιση του πόνου. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία της ιστορικής έρευνας. Χρησιμοποιήθηκαν δημοσιεύσεις και άρθρα από το Pubmed και βιβλία που αφορούσαν το θέμα.

Ο πόνος μέσα από τους μύθους στην Αρχαία Ελλάδα

Σύμφωνα με την αρχαία Ελληνική μυθολογία, ο πόνος αναφέρεται ως γιος της Έριδας και εγγονός της Νύκτας, ο οποίος δόθηκε στους ανθρώπους για την κλοπή της φωτιάς από τον Προμηθέα. Θεραπευτής θεών και θνητών ήταν ο Απόλλωνας, ο οποίος παρασκεύαζε και χρησιμοποιούσε παυσίπονα βότανα, μια τέχνη που δίδαξε στο γιο του Ασκληπιό. (2)

Από τη μυθική εποχή υπάρχει η πρώτη αναφορά αβάστακτου, ανυπόφορου πόνου. Αφορά τον Κένταυρο Χείρωνα, που είναι γνωστός σαν ο «Πληγωμένος Θεραπευτής». Όταν πληγώθηκε μ' ένα φαρμακερό βέλος στο πόδι από τον Ηρακλή, στη μάχη των Τιτάνων, ένωσε αβάστακτο πόνο και η πληγή του ήταν αγιάτρευτη. Την ίδια στιγμή ήταν ανίκανος να πεθάνει με φυσικό τρόπο, όντας αθάνατος. Έτσι ζήτησε από τον Δία να τον απαλλάξει από την αθανασία για να απαλλαγεί από τον πόνο. (4) Ο Κένταυρος Χείρων ήταν ο πιο φημισμένος γιατρός της μυθολογίας, ο οποίος καλλιεργούσε φαρμακευτικά βότανα και δίδασκε τη χρήση τους στον Ασκληπιό και σε Ήρωες, όπως τον Ιάσονα, τον Ηρακλή, τον Αχιλλέα.(3)

Ο μαθητής του Χείρωνα, Ασκληπιός, που διδάχθηκε την Ιατρική από τον πατέρα του Απόλλωνα, σύντομα απέκτησε φήμη κορυφαίου θεραπευτή που περιφέρεται ανά την Ελλάδα, θεραπεύοντας «πάσας τας νόσους δι' επωδών, διά φαρμάκων και δι' εγχειρήσεων», ανάσταινε δε ακόμη και νεκρούς. (5,6) Η δύναμη του έργου του δίνει την αίγλη θεού στον κόσμο των θνητών. (3,4) Από τον Ορφικό ύμνο για τον Ασκληπιό προκύπτει ότι η κύρια αρμοδιότητά του ήταν η αντιμετώπιση του πόνου: «θεραπευτή των πάντων Ασκλη-

Εικόνα 1. Ο Ασκληπιός εμφανίζεται στον ύπνο ασθενούς και ακουμπάει τα χέρια του πάνω της για την θεραπεύσει: (Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά)

πιέ, Δέσποτα Παιάνα, που ανακουφίζεις τους πολλούς πόνους που οι βασιανιστικές αρρώστιες προκαλούν στους ανθρώπους, ισχυρέ που χαρίζεις την ανακούφιση». (5)

Μετά το θάνατό του θεοποιήθηκε και προς τιμή του ανεγέρθηκαν τα Ασκληπιεία, που μετατράπηκαν σε σπουδαστήρια της ιατρικής τέχνης. Εκεί, για την αντιμετώπιση του πόνου, γινόταν καθαρμοί σε ιαματική πηγή, χορηγούνταν βότανα, προτεινόταν δίαιτα, εφαρμόζονταν χειρουργικές επεμβάσεις και αφαίμαξη και η χαλάρωση σε καθαρό περιβάλλον με την παρακολούθηση θεατρικών και μουσικών παραστάσεων. Τελική θεραπευτική παρέμβαση ήταν η «εν-κοίμησις» με χαλαρωτικά ποτά κατά την οποία ο ασθενής ενώ κοιμάται στο άβατο έρχεται σε επαφή με τον Ασκληπιό, τους βοηθούς του, τα ιερά του ζώα, για να επέλθει η ίασις. Η δομή του Ασκληπιείου καθοδηγείται από το ιερατείο, το οποίο ως ιατρείον προσφέρει τη θεραπεία μέσω του θεού Ασκληπιού. (3-7)

Χαρακτηριστικό ανάγλυφο που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά και χρονολογείται τον 5ο π.Χ. αιώνα, απεικονίζει τον Ασκληπιό που εμφανίζεται στον ύπνο ασθενούς στο άβατο του Ασκληπιείου και τοποθετεί τα χέρια του στους ώμους γυναικείας μορφής που είναι ξαπλωμένη σε κλίση και καλυμμένη με δορά ζώου, για να τη θεραπεύσει. (εικόνα1) .Αναφορά θεραπευτικού αγγίγματος υπάρχει και στην Ιλιάδα: Όταν η θεά Κύπρη τραυματίστηκε στο χέρι από ένα «μακρύ δόρυ» και πονούσε φοβερά (Ιλ. Ε-330-360), ο θεός Άρης την οδήγησε στον Όλυμπο κι εκεί «η υπέροχη θεά Διώνη» με τα δύο χέρια σκούπισε το θάνατο αίμα από το χέρι της Κύπρης και το χέρι γιατρεύτηκε και οι βαριοί πόνοι μαλάκωσαν». (9)

Η αντιμετώπιση του πόνου μέσα από τα έργα αρχαίων συγγραφέων

Η λέξη πόνος, μέσα από τα έργα του Ομήρου, σημαίνει κάθε δραστηριότητα που απαιτεί κοπιαστική προσπάθεια. Ο πόνος ανήκει στη ζωή των ανθρώπων. Αντίθετα, το άλγος είναι ο διαρκής και επαναλαμβανόμενος πόνος που εκτείνεται σε όλο το σώμα. (Ιλ. Ε-321). (8). Στην Ιλιάδα ο πόνος δεν περιγράφεται σε σχέση με την ένταση ή την ψυχική εμπλοκή, αλλά ανάλογα με το βαθμό εμπλοκής του υποκειμένου σε αυτόν και ανάλογα με τη χρονική του διάρκεια (οξύς ή χρόνιος πόνος), όπως επίσης με το μέσο ή την πηγή που τον προκάλεσε, π.χ. ένα τέμνον όργανο ή τα προβλήματα της ζωής. Τη λέξη οδύνη, που αποτελεί την κύρια ιατρική λέξη για τον πόνο, θα συναντήσουμε ελάχιστες φορές ενώ ο Σοφοκλής προτιμά τη λέξη άλγος/αλγώ και τα παράγωγά της. Ακολουθεί σε συχνότητα η λέξη πόνος και ελάχιστες φορές η λέξη πήμα. (8, 10)

Στην Ομηρική Ιατρική, οι θεοί τιμωρούν στέλνοντας τον πόνο και την ασθένεια, αρμόδιοι για την αντιμετώπιση του πόνου είναι θεοί και θνητοί. Στη Ραψω-

δία Ε, στ. 401-2, ο Παιήων, ο οποίος ταυτοποιήθηκε αργότερα με τον Απόλλωνα, ο ιατρός των θεών, χρησιμοποιεί φάρμακα «οδυνήφαγα», που «σκοτώνουν» τον πόνο όταν θεραπεύει το θεό Άρη: «τον γιάτρεψε ο Παιήονας, βοτάνια βάζοντάς του, παυσίπονα, γιατί θνητός αυτός δεν ήταν βλέπεις». (8) Όταν μάλιστα τραυματίστηκε ο Αινείας, η θεά Αφροδίτη θεράπευσε τα τραύματα του με δίκταμο που είχε συλλέξει από την Κρήτη. Μάλιστα με το ίδιο φυτό, αφού το συνέλεξε μόνη της από το όρος Ίδη, έκανε κατάπλασμα και απάλυνε τους πόνους του τοκετού της. (8)

Στην Ιλιάδα περιγράφεται ένας μεγάλος αριθμός τραυμάτων, η αντιμετώπισή τους και η θεραπεία του πόνου. Μεταξύ των γιατρών που έλαβαν μέρος σαν χειρουργοί και πολεμιστές κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου αναφέρονται ο Μαχάων και ο Ποδαλείριος. Ήταν γιοί του Ασκληπιού και της Ηπιόνης, η οποία σύμφωνα με τη μυθολογία θεράπευε επίσης τους πόνους. (8,9) Αυτοί εφάρμοζαν παυσίπονα βότανα πάνω στην πληγή και έκαναν αφαίμαξεις για την αντιμετώπιση του πόνου. Ο Στέφανος ο Βυζαντινός αναφέρει ότι ο Μαχάων και ο Ποδαλείριος είναι οι εφευρέτες της αφαίμαξης. Στην Ιλιάδα Δ, στ. 190-191, αναφέρεται ότι τον Μαχάωνα κάλεσε ο Αγαμέμνων για να εξετάσει τον Μενέλαο που τραυματίστηκε από το βέλος του Πανδάρου και ο οποίος το αφαίρεσε, έκανε αφαίμαξη (ρούφηξε το αίμα) και έβαλε βότανα πάνω στην πληγή για να απαλύνει τους πόνους, που είχε δώσει ο Κένταυρος Χείρων στον πατέρα του. (8,9)

Για τον Ποδαλείριο αναφέρεται ότι, κατά την επάνοδό του από την Τροία ξέπεσε στην Καρική χερσόνησο, όπου ένας ποιμένας τον οδήγησε στον Βασιλιά Δάμαθο, του οποίου η κόρη έπεσε από την οροφή της οικίας και έπαθε εξάρθρημα του βραχίονα. Ο Ποδαλείριος, μετά από ανωφελείς προσπάθειες ανάταξης, έκανε φλεβοτομία και στους δύο βραχίονες και μόνο έτσι κατόρθωσε να ανατάξει το εξάρθρημα, πιθανότατα λόγω αναλγησίας. (8,9)

Αναφορά για την αντιμετώπιση τραύματος και τη χορήγηση αναλγησίας υπάρχει για τον Ευρύπυλο, στον οποίο ο Πάτροκλος, που διδάχθηκε την Ιατρική από τον Αχιλλέα, αφού έβγαλε με μια νυστεριά από το μηρό το βέλος από το μηρό, ξέπλυνε το τραύμα με χλιαρό νερό κι έτριψε με τα χέρια μια ρίζα πικρή πάνω από το τραύμα που παύει τους πόνους. (8)

Εκτός από την αντιμετώπιση του οξέος πόνου, κυρίως από τραυματισμούς, τυπικό παράδειγμα αναφοράς χρόνιου πόνου, που προκαλείται από μια παλιά αθεράπευτη πληγή και εκδηλώνεται με εξάρσεις και υφέσεις, περιγράφεται στην τραγωδία του Σοφοκλή «Φιλοκτήτης»: ο τραγικός ήρωας θρηνεί για τους αβάσταχτους πόνους στο πόδι από πληγή από δάγκωμα φιδιού που δεν κλείνει εννέα χρόνια: (στ.649). Ο Νεοπτόλεμος του υπόσχεται ότι θα τον μεταφέρουν στην Τροία «σε κείνους, που απ' τους πόνους θα σε σώσουν» (στ.1379). Εκεί αναφέρεται ένα μαγικό βότανο, που είναι το μόνο που ανακουφίζει τον πόνο:

«Έχω ένα φύλλο που μ' αυτό κοιμίζω κάθε φορά τ' αγρίεμα της πληγής μου και τη μερώνω. (10)

Στα έπη του Ομήρου υπάρχει αυτούσια η λέξη φάρμακο, τα οποία παρασκεύαζαν θεοί, ημίθεοι και θνητοί. Υπάρχουν φάρμακα ήπια- οδυνηφάγα, φάρμακα εσθλά (καλά) και λυγρά (ολέθρια), θνητοφάγα και ανδροφάγα, αλλά και φάρμακα μητιόεντα (έξυπνα). Θα συναντήσουμε επίσης τα χειρόνια βότανα που κλείνουν τις πληγές, φάρμακα αγχολυτικά και αντικαταθλιπτικά, αντισηπτικά, παραισθησιογόνα και ναρκωτικά και αντίδοτα που προέρχονται από τα βότανα. Το αντίδοτο των λυγρών φαρμάκων, που το έδωσε ο Ερμής στον Οδυσσέα για να αποφύγει την επίδρασή τους, ήταν το μώλυ, το οποίο είχε μαύρη ρίζα και γαλακτόχροα άνθη. (8)

Στα έπη του Ομήρου θα συναντήσουμε διάφορες μορφές φαρμάκων, όπως τα έλαια, τις αλοιφές, τις σκόνες επιπάσεως και τα διαλύματα. Αναφέρονται διάφορα είδη χορήγησης, που παρασκευάζονται από κονιοποιημένες ρίζες, από άνθη και καρπούς. Εκεί θα συναντήσουμε και το μυστηριώδες φυτό «νηπενθές.» (Οδ. Δ 220-226). Πρόκειται για ένα μείγμα οίνου και βοτάνου, που η Ωραία Ελένη έδωσε στον Τηλέμαχο και τους συντρόφους του για να απαλύνουν την οδύνη τους από την ανάμνηση του Οδυσσέα.

Η χρήση του οπίου στην αρχαία Ελλάδα ανέρχεται στην Μινωική περίοδο. Σε άγαλμα της Μινωικής εποχής (1450 π.χ.) αναπαριστάνεται η θεά των Μηκώνων και των Ιαμάτων, με την κεφαλή του αγάλματος να είναι στολισμένη με τρεις καρφίδες, που παριστάνουν κεφαλές της μήκωνος της υπνοφόρου, γνωστής στη βοτανολογία ως *Paraver Somniferum*. Το άγαλμα αυτό βρίσκεται στο μουσείο του Ηρακλείου. Η πρώτη γραπτή αναφορά για την μήκωνα την υπνοφόρο, το φυτό από όπου εξάγεται το όπιο, υπάρχει στη Θεογονία του Ησίοδου (8ος αιώνας π.Χ.). Υπάρχουν όμως και άλλα φαρμακευτικά φυτά με παυσίπονη δράση, που η ιστορία τους χάνεται στα βάθη των αιώνων. Στον Αργοναυτικό κύκλο η Μήδεια προμήθευσε τον Ιάσονα με φυαλίδιο που περιείχε κολχικό κρόκο, για να αλειφτεί και να μην τον κάψουν τα χνώτα των ταύρων του Υφαίστου. (11) Ο κρόκος της Κολχίδας, σύμφωνα με την Μυθολογία, φύτρωσε από τις σταγόνες του αίματος του Προμηθέα που έπεφταν στο χώμα. Το φυτό αυτό έχει πλήθος θεραπευτικών ιδιοτήτων από την αρχαιότητα έως τα τέλη του 20ου αιώνα. Η κολχικίνη που περιέχει είναι αποτελεσματική για την αντιμετώπιση της ουρικής αρθρίτιδας

Από το 886. π.Χ., μετά από νομοθέτημα του Λυκούργου, υπάρχουν γιατροί στο στράτευμα για την αντιμετώπιση των τραυμάτων και του πόνου. Υπήρχαν και γιατροί, οι Π ι δ ο τ ρ ί δ α ι, οι οποίοι θεράπευαν τους αθλητές κατά τη διάρκεια των γυμνασίων. Εκτός από την αντιμετώπιση των τραυμάτων, έκαναν φλεβοτομίες και χορηγούσαν εμετικά και καθαρτικά, αυτοί είχαν και την επιτήρηση των θερμών και ψυχρών λουτρών. (9)

Από τη θεουργική στην επιστημονική αντιμετώπιση του πόνου

Από τον 7ο π.Χ. αιώνα εμφανίζονται οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι, που ασχολήθηκαν κυρίως με την θεωρία της επιστήμης. Αυτό που τους απασχόλησε περισσότερο ήταν το ζήτημα της αρχής και της δομής του κόσμου, ενώ επεκτάθηκαν και στη διερεύνηση σε θέματα που αφορούν την υγεία του ανθρώπου για να εξηγήσουν τη φύση της με βάση τη λογική. Στον πυρήνα της θεωρίας των ήταν η θεωρία των τεσσάρων θεμελιακών – βασικών στοιχείων: ο αέρας, η φωτιά, το νερό και η γη. Από αυτά, τις αλληλεπιδράσεις και τις αναμειξεις τους οικοδομούνται όλα τα υλικά και άυλα, ορατά και αόρατα αντικείμενα του Σύμπαντος. Μία δυσαρμονία των τεσσάρων βασικών στοιχείων δημιουργούσε ασθένεια ή πόνο. (12 - 13)

Παράλληλα, ανεξάρτητα από τα Ασκληπιεία, τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ., αναπτύχθηκαν ιατρικές σχολές, στην Κνίδα, στην Κω, στην Κυρήνη της Λιβύης, στη Ρόδο, στον Κρότωνα της Μεγάλης Ελλάδας και στον Ακράγαντα στη Σικελία. (9) Εκεί δίδασκαν οι Ασκληπιάδες και εκπαιδεύονταν αρχικά συγγενικά τους πρόσωπα και σταδιακά και άλλοι. Έτσι από τον 6ο π.Χ. αρχίζουν να εμφανίζονται επίσημοι γιατροί. Μεταξύ αυτών ο Ευρυφώνας, δάσκαλος της Ιατρικής Σχολής της Κνίδου, ο οποίος χρησιμοποιούσε τον καυτηριασμό για την αντιμετώπιση του πόνου ή για την απαγωγή των υγρών από φλεγμαινόντα εσωτερικά όργανα. (9) Ένας άλλος ιατροφιλόσοφος, ο Ηρόδικος από την Σαλυμορία, δάσκαλος του Ιπποκράτη, θεωρείται ότι χρησιμοποίησε πρώτος τη σωματική άσκηση ως ιαματικό μέσο και τις μαλάξεις για να γιατρέψει τον πόνο και τις ασθένειες. (9)

Ωστόσο, για την εξέλιξη της ιατρικής και την αντιμετώπιση του πόνου, ήταν αναγκαίος ένας μεγάλος νους, μια επιστημονική μορφή, που θα μπορούσε να δώσει την ανατροπή. Αυτός ήταν ο Ιπποκράτης, ο οποίος ήταν ο πρώτος που έφτασε να θεραπεύει τον πόνο, όχι από εύνοια των θεών, αλλά επειδή συνειδητοποίησε τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος. (14,15)

The treatment of pain in pre-ippocratic era

Summary

The purpose of the historical study is to present the therapeutic techniques used by ancient Greeks in order to relief pain, as they were stated in the pre-Hippocratic era.

Material and Methods:

The methodology of the historical research was used. Publications and articles considering the subject were used.

Results:

In Greek antiquity understanding pain had the same value as treatment and occupied many historians, tragedians and philosophers. Asclepius was the first recorded pain therapist during the pre-historic period, who after his death was worshiped like God. The "Asclepieia" sanctuaries that were founded in his honor were the first schools of medical art.

Beyond the theurgical pain origin and treatment, it was stated the supply of herbs in various forms and administration routes, along with the application of bleeding and healing touch. The transition from metaphysical to scientific practices in pain management appears from the 7th century B.C. with the presocratic philosophers and their theory on the origins and structure of the world. They also explored the human phenomena and in particular the health of the human being trying to make a logical explanation of its nature. The first medical schools are founded in the 6th century B.C, in an era when the cauterization is beginning to be applied, as well as the hydrotherapy, the gymnastics and the massage to soothe the pain.

Conclusions:

Beside the theurgical pain origin and treatment, basics in pain management in ancient Greece, were the herbs and their derivatives in various forms of administration, the bleeding, the healing touch, the cauterization, the gymnastics and the massage.

Key-words: Pain treatment, history, ancient Greece.

Βιβλιογραφία

1. IASP Sub-committee on Taxonomy. Pain terms: a list with definitions and notes on usage. Pain 1980; 8: 249-52
2. Rey R. Histoire de la douleur. La Decouverte, Paris, 1993, 5
3. Bagley A., Chiron the Educator, University of Minnesota (2000)
4. Hart, G. Asclepius: The God of Medicine (Royal Society of Medicine Press, 2000)
5. The Hymns of Orpheus Translated by Thomas Taylor London [1792]
6. Riethmüller, JW. Asklepios: Heiligtümer und Kulte, Heidelberg, Verlag Archäologie und Geschichte, 2005, ISBN 3-935289-30-8
7. Edelstein Λ, Edelstein E. Asclepius: Collection and Interpretation of the Testimonies. JHU Press, 1998.
8. L' Iliade et l' Odyssee par Homere Ebooks LivreS et Gratuits. ht ppp :/ www. ebooksgratuits.com
9. Aretaios Th. The surgery of the ancient Greeks (in Gricck) Athen 1864
10. Sofocles Philoktetes English translation by Thomas Francklin (Internet Classics Archive): <http://classics.mit.edu/Sophocles/philoct.html>
11. Apollonius of Rodes Argonautika. English, Greek and Ancient Greek Edition, Translator R. C. Seaton Loeb Classical Library, 1990
12. Kingsley P. Ancient philosophy, mystery, and magic: Empedocles and Pythagorean tradition. Oxford University Press, Oxford, 1995
13. Burkert W, Lore and Science in Ancient Pythagoreanism, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1972.
14. Kiapokas MS. Hippocrates of Kos. Heptalophos, Athens, 2003
15. JONES WHS. Hippocrates collected works I. Harvard University Press, Cambridge, 1868. Available at: <http://daedalus.umkc.edu/ppocrates/HippocratesLoeb1/page.ix.php>
16. Craik E.M. Hippocratic Bodily "Channels" and Oriental Parallels. Med Hist. 2009 Jan; 53(1): 105–116.